

ARHIVELE STATULUI – 160 DE ANI ÎN SLUJBA CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI

Arhivele Statului din Iași – 160 de ani de activitate

GHEORGHE RUSU

La 1 ianuarie 1992 Arhivele Statului din Iași împlinesc 160 de ani de existență, de activitate neîntreruptă. Înființarea la Iași, la 1 ianuarie 1832, a Arhivelor Statului din Moldova, ca instituție de sine stătătoare, se înscrie în cadrul mai larg al procesului de modernizare a tuturor structurilor și instituțiilor românești. Mai mult chiar, în Moldova, instituția noastră prefațează acest proces, Arhivele Statului fiind între cele dintii, devansând cele mai vechi societăți culturale și științifice ale țării, cum ar fi de pildă „Societatea de medici și naturaliști” (1833) sau „Academia Mihăileană” (1835).

O instituție veche, cu un țel nobil, adevărat „sanctuar al drepturilor compatrioților”, cum inspirat a denumit-o întiiul arhivist al statului, Gheorghe Asachi¹, Arhivele Statului și-au dobândit un loc distinct în istoria neamului, în viața societății românești.

În mod firesc, activitatea instituției Arhivelor, munca și viața slujitorilor ei de seamă, momentele principale și reprezentative ale evoluției sale au constituit subiecte ale demersurilor științifice și publicistice ale unor cercetători și istorici români. Grație studiilor și articolelor publicate pînă acum avem puțința să cunoaștem, în linii generale, principalele repere monografice ale instituției ctitorită la Iași, acum 160 de ani.

Între elaborările cu caracter monografic amintim pe cele realizate de Dimitrie Onciul², director general al Arhivelor Statului între 1 aprilie 1900–20 martie 1923, Constantin Moisil³ îndeplinind aceeași funcție de la 1 noiembrie 1923 pînă la 30 septembrie 1938, Sever Zotta⁴, directorul Arhivelor Statului din Iași între 1912–1934.

Preocupări statornice față de istoricul instituției noastre a avut Gheorghe Ungureanu, cel a cărui viață și activitate sînt intim și organic legate de Arhivele Statului din Iași, pe care le-a slujit, cu o dăruire fără seamăn, aproape jumătate de veac, fiind director la Iași din 1941 și pînă la retragerea sa din

¹ Gheorghe Ungureanu, *Figuri de arhiviști români. Gheorghe Asachi, 1788–1869*, București, 1969, p. 19.

² D. Onciul, *Din istoria Arhivelor Statului*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șaptezeci de ani*, București, 1903, p. 327–353.

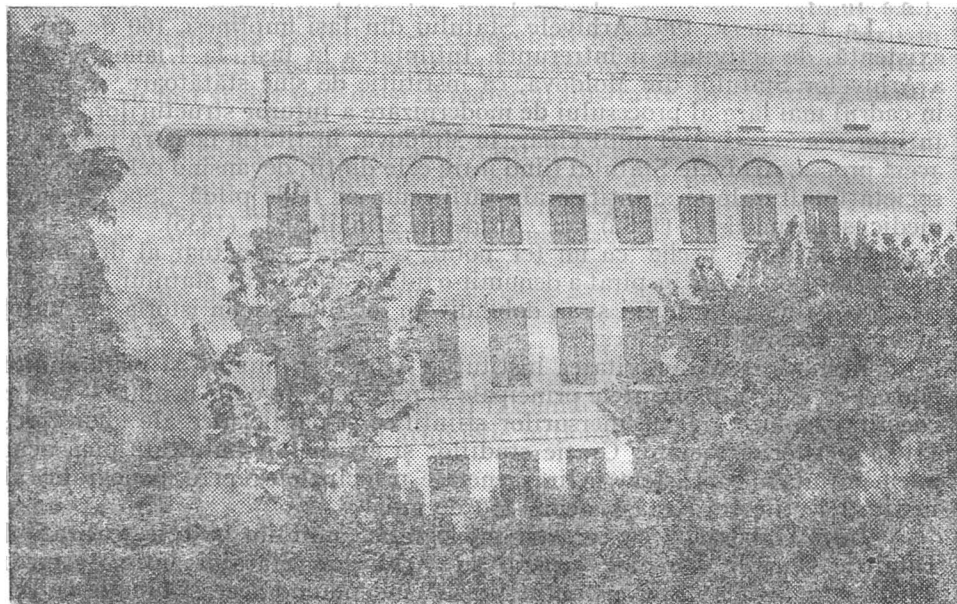
³ Const. Moisil, *Arhivele Statului și Regulamentul Organic*, în „*Revista Arhivelor*”, II (1927–1929), nr. 4–5, p. 269–289.

⁴ Sever Zotta, *Din trecutul Arhivei Statului a Moldovei. Spicuri din dosarele cancelariei*, în „*Arhiva românească*”, VI, 1941, p. 213–262.

activitate la 1 aprilie 1969. Lui îi datorăm șansa de a cunoaște, prin lucrările sale, numeroase aspecte din trecutul Arhivelor Statului din Moldova⁵.

Între lucrările cu caracter monografic, se înscrie și studiul *Istoricul Arhivelor Statului 1831—1956*, colectivul de autori numărându-l și pe Gheorghe Ungureanu, care realizează, în întregime, capitolele referitoare la istoricul Arhivelor ieșene⁶. Interesante și numeroase date referitoare la monografia instituției se regăsesc, de asemenea, și în alte elaborări ale aceluiași neobosit Gheorghe Ungureanu și ele au făcut obiectul unor studii și comunicări științifice⁷, emisiuni și interviuri la radio, în presă, în cadrul unor activități cu caracter profesional sau aniversar⁸.

Se observă lesne, că, de-a lungul timpului, n-a lipsit interesul pentru prezentarea datelor monografice și a problemelor ce au confruntat Arhivele și slujitorii ei în zbuciumata lor existență. Și, fapt semnificativ, cei care au manifestat cea mai mare grijă și răspundere au fost oamenii de cultură din

⁵ Vezi, de exemplu, Gh. Ungureanu, *Contribuție la cunoașterea arhivelor moldovenești pînă la Regulamentul Organic (1832)*, în „Revista Arhivelor”, III-1 (1936—1937), nr. 6—7, p. 63—78; idem, *Figuri de arhiviști români...*, p. 9—28; idem, *Vasile Alecsandri, în Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 45—63. Vezi și *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. I, Iași, 1947; vol. II, București, 1956; vol. III, București, 1959; vol. IV, București, 1970. Vezi de asemenea, Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 181.

⁶ *Istoricul Arhivelor Statului. 1831—1956*, în *Arhivele Statului 125 de ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, p. 17—223.

⁷ Gh. Ungureanu, *Poetul Costache Conachi organizator al arhivelor moldovenești 1831—1833*, în „Revista Arhivelor”, III (1939) nr. 2, p. 334—340; idem, *Gheorghe Asăchi*, ibidem, VI (1963), nr. 2, p. 201—231; idem, *Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al statului*, ibidem, VII (1964), nr. 2, p. 259—280.

⁸ Este vorba de susținerea unor lecții în cadrul cursurilor de perfecționare sau de comunicări prezentate la sesiuni prilejuite de aniversarea instituției, în care autorul a înfățișat unele date și evenimente din istoria arhivelor ieșene.

chiar interiorul instituției — conducători și arhiviști — unii dintre aceștia personalități de mare valoare ale neamului nostru.

Cu toate acestea, credem că despre istoricul Arhivelor din Iași nu s-a scris încă totul. Îndeosebi, se simte nevoia unei lucrări exhaustive, atotcuprinzătoare, la „zi”, care să prezinte marelui public aspecte cât mai bogate și actuale despre una din cele mai vechi instituții de cultură din țara noastră. Există nu numai obligația morală, față de înaintași, în primul rând, dar și posibilitățile pentru această întreprindere publicistică necesară. Arhivele Statului din Iași dispun de un început, există și o schiță monografică, publicată deja⁹, dar, mai ales, deținem un bogat fond personal, ce a aparținut cărturarului și conducătorului de mare al Arhivelor ieșene — Gheorghe Ungureanu — fond în care găsim încă numeroase date și informații ce trebuie puse în valoare, în această privință¹⁰. În același fond personal se găsim și rezumatele lucrărilor unor arhiviști din generația sa, referitoare la aceeași problematică¹¹. Cercetarea altor fonduri arhivistice existente în Arhivele Statului din Iași¹² ar adăuga noi elemente convingătoare și interesante, unei viitoare monografii, în pofida unor dificultăți pe care cercetătorul le va avea de înfruntat¹³.

Rămîne de datoria cercetătorilor de a face eforturile trebuitoare ca, preluînd și valorificînd critic și riguros științific tot ce s-a scris și s-a acumulat, continuînd cu profesionalism investigațiile, extinzînd aria cercetărilor, să elaboreze o lucrare monografică ce ar finaliza astfel demersurile înaintașilor.

Din această perspectivă, din ceea ce s-a publicat pînă acum, se conturează, suficient de clar, istoria celor 160 de ani ai Arhivelor Statului din Iași, în existența cărora se disting, mai nuanțat, cîteva etape care, fără a marca o discontinuitate, au totuși o fizionomie proprie. Etape distincte care sînt determinate de obiectivele pe care instituția noastră le-a avut de îndeplinit, de actele normative ce i-au guvernat activitatea, de problemele specifice cu care s-a confruntat, de împlinirile sale și, nu în ultimul rînd, de valoarea personalităților ce i-au condus destinele și care, prin covîrșitoarea lor valoare culturală și capacitate organizatorică i-au imprimat o notă de specificitate.

În proiectul lucrării „Monografia istorică privind Arhivele Statului Iași”, Gheorghe Ungureanu propune o astfel de periodizare: 1741—1828, 1828 — 1832,

⁹ *Filiala Arhivelor Statului județul Iași, București, 1981.*

¹⁰ Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 119 („Ceva despre greutățile întîmpinate în trecut la strîngerea documentelor în Arhivele Statului și despre așa numitele «condicii Asachi»”); dosar 352 („Despre personalul, localul și mobilierul Arhivelor Statului la începutul activității”), dosar 622 („Note și extrase din documente, întocmite de Gheorghe Ungureanu, referitoare la istoricul Arhivelor Statului”); dosarele 640, 641, 642 („Inventarul lăzilor cu arhivă evacuate de la Arhivele Statului Iași, 1944”); dosar 462 („Din istoria Arhivelor Statului de la Iași, 1832—1957”).

¹¹ C. Turcu, „Contribuții la cunoașterea arhivelor”; A. Gheorghiu și Gh. Ealica, „Despre unele condicii ce se țineau la judecătoriiile jirțale în Moldava”.

¹² Arh. St. Iași, fond Filiala Arhivelor Statului județul Iași; fond personal C. Turcu

¹³ Și arhiva instituției a avut de suferit aceleași vitregii, ca întregul tezaur documental al filialei: bombardamentul și incendiul din timpul războinului, evacuarea, dispariția unor documente a căror cauză n-a fost lămurită nici pînă astăzi, și care a dijmuit integritatea fondurilor, pierzîndu-se informații ce ar fi fost de un real folos pentru reconstituirea corectă și totală a unei monografii necesare. Astfel, în anul 1944, luna mai, o parte din arhiva de cancelarie a filialei a fost distrusă de bombardament, împreună cu alte lăzi cu documente în Gara de nord Triaj din București. (Arh. St., Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 462, f. 22).

1832—1861, 1861—1925, 1925—1951, 1951—1956¹⁴. Raționamentul autorului ni se pare plauzibil, anii perioadelor produse constituindu-se în puncte de referință.

Prima perioadă, sugerează încercările anterioare înființării instituției de a se introduce elemente de organizare mai riguroase a activității cancelariilor, pentru că, neîndoind, au existat, pe lângă domnie, arhive, încă înainte de 1400, multe din ele fiind ulterior distruse și pierdute pentru totdeauna¹⁵. Este vorba de primele statistici, păstrate din timpul celei de a doua domnii a lui Petru Șchiopu și din scurta domnie a lui Mihai Viteazul¹⁶.

Anul 1741 este reprezentativ tocmai pentru efortul de a îmbunătăți activitatea de păstrare a documentelor și pentru a preîntîmpina falsificările de acte, prin înființarea condicilor (protocoale) la instituțiile emițătoare de documente în care erau transcrise, în întregime sau în rezumate, actele emise. Cel care introduce aceste condici, începînd cu anul 1741, este Constantin Mavrocordat, din vremea căruia ni se păstrează pentru Moldova un număr de 12 de astfel de instrumente din anii 1741—1742¹⁷.

În Moldova, în anul 1776, ispravnicii sînt obligați să țină două condici, iar în 1794 trei condici, în care trebuiau să fie trecute „hotărîrile și rînduielele ce vor face în ținutul respectiv”¹⁸. Astfel de arhive de registru se vor constitui, în perioada următoare, prin ele păstrîndu-se copii integrale sau în rezumat ale documentelor, îmbogățind astfel tezaurul arhivistic ce-l aveam în păstrare.

Cea de a doua etapă pe care o remarcăm în evoluția activității de organizare mai riguroasă a activității de păstrare a documentelor — 1828—1832 — se distinge, din, cel puțin, două puncte de vedere. Este perioada cînd se organizează, cu începere din 1828, mai temeinic arhivele instituțiilor. Acum se interzice ferm, păstrarea hîrtilor publice de către dregători, pe la casele lor. Ei erau obligați, printr-un ordin din 12 iulie 1828, „să lucreze numai în cancelariile respective și să întocmească hîrțile după instrucțiuni.

Și în anii următori, 1829, 1830, 1831, asistăm la o sensibilă mișcare de reorganizare, pe principii moderne, a arhivelor, petrecută sub impactul general al înnoirilor societății românești. Numeroasele ordine și instrucțiuni emise în această perioadă argumentează afirmația anterioară¹⁹.

¹⁴ Ibidem, dosar 211.

¹⁵ A. Sacerdoțeanu, *Vechile noastre arhive*, în „Hrisovul”, III, 1943, p. 129—132.

¹⁶ C. Turcu, *Contribuții la cunoașterea arhivelor pînă la jumătatea secolului XVIII*, în *Îndrumător...*, vol. II, p. 160.

¹⁷ Gh. Ungureanu, *Note pe marginea „condicii Mavrocordat” (1741—1742)*, ibidem, p. 164—166.

¹⁸ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 21.

¹⁹ Vezi dispozițiile generalului Kiselev din 13 decembrie 1829, prin care cere Divanului să-l înștiințeze „de s-au alcătuit la dînsul arhive ce trebuie pentru păstrarea delilor în cuviincioasă rînduială, în toate madelele Ocîrmuirii; dacă niște asămînea arhive încă nu sînt alcătuite, apoi fără greșală trebuie de a se aduce acestea într-o împlinire. Și pentru păstrarea delilor, într-o întregime, să se aleagă încăperi fără primejdii de tot felul, de neașteptate nenorocite întimplări”. (Gh. Ungureanu, *Preocupări arhivistice între anii 1828—1832*, în *Îndrumător...*, vol. II, p. 169). Vezi de asemenea, ordinul Divanului Domnesc din 26 decembrie 1829, instrucțiunile date Statului Administrativ la 26 decembrie 1831, ordinul din 31 decembrie 1831 primit de vornicul Costache Conachi, mare logofăt al Dreptății, prin care este înștiințat că, de la 1 ianuarie 1832, se vor desființa Divanul Domnesc, Divanul Judecătoresc, Comisiile Consultației, Departamentul Criminalicesc și Departamentul Pricinilor Străine, iar dosarele provenind de la aceste instituții, care priveau pricini hotărîte, „să fie date după opis în Arhiva care are fără întîrziere a se rîndui” (*Ibidem*, p. 169—170).

Un alt element definitoriu al acestei perioade este dat de activitatea remarcabilă a cărturarilor pămînteni care au imprimat, printr-o gîndire creatoare, în care au știut să încorporeze și experiența arhivistică din unele țări europene, o notă de mare originalitate. Amintindu-i numai pe Gheorghe Asachi și Costache Conachi, avem motivația și explicația primordialității factorului intern în munca de organizare a arhivelor în cele două principate, ca de altfel în întregul proces al modernizării societății românești.

O a treia etapă distinctă (1832—1861), stă sub impactul activității unor mari personalități ale culturii românești: Gh. Asachi²⁰, în mod deosebit, dar și Vasile Alecsandri, G. Sion, Teodor Codrescu. Pentru Moldova, Regulamentul Organic²¹ nu conține dispoziții exclusive despre înființarea noii instituții cu denumirea Arhivele Statului. Ea se conturează, pentru început, ca un subsistem distinct în cadrul Înalțului Divan, așa cum se statuează în articolele 362—366, unde se amintește și de „Arhivistul statului”²². Ideea apare clar, însă, în art. 410 al Regulamentului Organic unde, în capitolul „Numiri la deosebite publice dregătorii” se precizează: „în fieștecare an, la încheierea sesiilor Obșteștii Adunări, originalele sâmilor înfățișate precum și alte documenturi să vor depune în Arhiva Statului, a cărui alcătuire și păstrare va fi încredințată unui boier cu însușirile cerute pentru asămîne dregătorie”.

Prin numirea lui Gh. Asachi, la 1 ianuarie 1832 ca „arhivist Obșteștii Obicinuitei Adunări” se semnează, în fapt și de drept, nașterea noii instituții, Arhivele Statului din Moldova. Pentru început, Arhivele Statului depindeau de Ministerul Justiției²³, subordonare care a ținut pînă în 1862²⁴.

Este interesant să observăm că Gheorghe Asachi a fost numit Arhivist fără contracandidat, deși art. 410 din Regulamentul Organic preciza și modul de numire a arhivistului statului „ca un depozitar al acturilor publice și dregătorești ce se va numi de către domn din doi candidați propuși de către Obșteasca Obicinuită Adunare”²⁵.

O astfel de derogare de la un act normativ fundamental ce abia fusese introdus este, de fapt, o recunoaștere și apreciere a întregii activități a cărturarului și omului de acțiune Gh. Asachi, a eforturilor făcute de acesta, în

²⁰ Gheorghe Asachi a fost numit arhivist al statului pe data de 1 ianuarie 1832. Documentul de numire este cel dintîi act intrat în cancelaria noii instituții și este înregistrat la nr. 1 din 1 ianuarie 1832.

²¹ Arh. St. Iași, colecția Manuscrise, nr. 70; „Reglement Organicesc al Moldoviei, cuprins în noua capite, 1831”. „Exemplarul Regulamentului Organic furat de la Arhivele Statului din Iași în 1872 nu este exemplarul original din 1831, ci un exemplar manuscris din 1835).

²² Ibidem, art. 366, al. c: „Masă arhivelor unde se vor ține toate acturile publice, precum anafonale, hrisoave, hatîșerifuri atingătoare de drepturile și pronomiile Moldovei. Arhivarul în a cărui priveghere se încredințează toate acturile acestea se va îngriji de a le aduna din orîșice parte se vor afla și, a le ține în bună păstrare. Tot la această mașă vor fi păstrate toate planurile rădicate de comisiile hotărîturii și copiile mărturiilor hotărînice date fieștecăruie proprietariu, precum se orînduiește la Secția obșteștii hotărîturi; iar spre sigura păstrare a acestei arhive și îndeminarea aflării acturilor va fi curtea domnească a înadinsă, cuvincoasă zidire intru îngrijitoarea pază a osebitului arhivist al statului”.

²³ La 1832 se numea „Logofetia cea Mare a Dreptății sau Marea Logofetie a Justiției”. Arhivele Statului țineau de Secția I.

²⁴ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție Moldova, tr. 1756, op. 1995, dosar 2/1832, „Correspondență cu Arhiva Statului”. În acest fond se găsesc dosare cuprinzînd diferite probleme referitoare la Arhivele Statului.

²⁵ Ibidem, colecția Manuscrise, nr. 70.

continență cu noul post și, în al doilea rînd, inexistența la acea vreme a altei persoane capabile să îndeplinească funcția de arhivist al statului²⁶.

Inspirată alegere și benefică urmare pentru viitorul instituției ce se năștea acum 160 de ani în spațiul românesc al Moldovei, pentru că nimeni altul, credem, nu s-ar fi luptat mai mult și cu atîta osîrdie pentru rezolvarea problemelor esențiale, fără de care n-ar fi fost cu putință ca Arhivele Statului să-și îndeplinească misiunea, funcțiile și atribuțiile ce-i reveneau.

Încă de la început, noua instituție a avut de înfruntat numeroase greutăți și dificultăți. O seamă de natură organizatorică — unele dispoziții confuze ale Regulamentului Organic în privința organizării Arhivelor Statului —, altele de mentalități retrograde ori lipsa experienței sau de insuficiența mijloacelor materiale și umane necesare bunei funcționări (clădire, mobilier, oameni și bani)²⁷. Pentru că, în afară de comunicarea ce i s-a făcut, că a fost „rînduit” în noul post, Asachi nu avea nimic pregătit pentru misia nouă ce-i fusese hărăzită.

Și din acest punct de vedere se justifică aprecierea lui Kogălniceanu, că erau „grele timpuri”, deoarece Asachi avea de luptat, în primul rînd, cu mentalitățile conservatoare, cu opoziția înaltului cler și a boierimii, atunci cînd s-a pus problema adunării materialelor arhivistice și, în special, a actelor private. De aceea, de la bun început, Gh. Asachi va stabili și promova o strategie înțeleaptă, cu obiective fundamentale prioritare. În primul rînd, el va acționa pentru organizarea Arhivei Statului ca instituție de sine stătătoare și nu ca o secție a Înaltului Divan. Asachi era convins că în această situație nu va putea face prea mult, fiind neconținut sub tutela marilor boieri, membri ai Înaltului Divan. Arhivele Statului ar fi ajuns, astfel, un depozit de dosare, fără nici o posibilitate de dezvoltare.

Folosind în chip inteligent situația neclară, Asachi va începe să lucreze independent de autoritatea Înaltului Divan, cerînd direct Sfatul Administrativ, printr-o primă adresă, personalul necesar instituției, recomandînd concret persoanele necesare care trebuiau să aibă „o cunoștință analoagă către asemenea lucrare”. Tot acum, în același document, el ridică și problema localului necesar, pentru „trebuiță grăbitoare întru așezarea și regularizarea acturilor aflate pe la presudșii” (cancelariile instituțiilor), drept pentru care cere o casă „încăpătoare și sigurită”, pînă cînd se va constitui acea „înadins zidire”, pentru păstrarea arhivelor prevăzute de Regulamentul Organic²⁸.

Fără prea mare întîrziere, urmare a demersurilor sale stăruitoare, Asachi reușește să consacre și public Arhivele Statului ca instituție de sine stătătoare. La 10 martie 1832, el face cunoscut, în prima pagină a „Albinei Românești” „alcătuirea unei Arhive a țării, unde au a se păstra și orîndui toate acturile (delele) încheiate, atît cele administrative, cît și judecătorești, precum și dresurile publice care din lipsa unui asemenea așezămînt cu materialurile istoriei s-au înstrăinat”²⁹.

Concomitent cu rezolvarea acestei probleme ce privea asigurarea cadrului organizatoric, de funcționare a Arhivelor, ca instituție de sine stătătoare, cu personalitate proprie, Asachi a urmărit cu atenție și fermitate

²⁶ Gh. Ungureanu, *Figuri de arhiviști români...*, p. 16.

²⁷ *Ibidem*, p. 16—17.

²⁸ Arh. St. Iași, fond Filiala Arhivelor Statului județul Iași, dosar 1/1832, f. 3—4.

²⁹ „Albina românească”, 10 martie 1832, p. 1.

constituirea fondului arhivistic, potrivit unor criterii și norme rigurose concepute, ca să asigure o evidență clară a tuturor materialelor documentare. Pentru această, paralel cu elaborarea și aplicarea unui „metod lesnicios” pentru evidența documentelor, primul „arhivist al statului” a avut în vedere și îndrumarea registraturilor și a lucrătorilor de arhive la instituții, pentru buna întocmire a actelor, modul de inventariere și pregătire a dosarelor ce urmau să fie depuse la Arhivele Statului.

Neostenita sa activitate, zbcuciumul și sacrificiul din timpul cît a slujit Arhivele Statului, surprinse și în lucrările publicate pînă acum, le regăsim învocate în cererea sa de demisie, înaintată domnitorului țării în anul 1849:

„Prea Înălțate Doamne,

În epoca reformei politice a Moldovei, la anul 1829, Obșteasca Adunare a Divăhufilor m-au ales mădular la comitetul reglementar, în însușirea de redactor secretar. Am lucrat fără leafă, în decurs de 11 luni la București, așezămînt ce-au statornicit Drepturile patriei. După aceea, împuternicitul președinte m-au numit din partea ambelor Principate deputat la Sf. Petrușbulg, unde tot fără leafă am purtat 9 luni de zile astă sarcină, cu mulțămirea și a Cabinetului Curții proteguitoare, încît la introducerea noului așezămînt împuternicitul președinte m-au numit arhivist al statului, ca o remunerație a lucrărilor de 2 ani, ca un mijloc a îndemîna ocupațiile literare și spre a organiza Arhiva Statului ce era un nou ram de slujbă publică în țară. De atunci m-am nevoit a răspunde unei asămînea onorabile încrederi și după atributurile postului am adunat interesante documente ale țării răspindite și dosite și am păstrat cu sfințenie acest sanctuar a drepturilor compatrioților.

Manipulația Arhivei, compusă astăzi din 142.221 acte, după alăturatul raport, am organizat-o în mod a să putea cu înlesnire găsi ori-ce hîrtie cerută, și de s-ar fi luat în considerație îndesitele mele proiecte, lucrarea Arhivei mult s-ar fi simplificat. Cu toate acestea, sarcina am purtat-o așa, încît nici odată n-am pricinuit cea mai mică nemulțumire din partea guvernului sau a publicului.

După asămîne lucrări de la sine simțind dorința Înălțimii Voastre de a însărcina pe altă persoană, rugîndu-vă cu toată supunerea să bine-voiți a lua în considerație drepturile și slujbele agonisite cu loialitate în asemînea însărcinării înăsmnătoare ale Statului și totodată a rîndui o comisie spre a adeveri starea Arhivei și a sa tradare.

Apoi, fiindcă în viitorime nimic nu m-ar lega în capitală decît Institutul tipografic, carele cu mari greutate și cheltuieli l-am organizat și parte din nou am introdus în țară pentru cultura și lauda compatrioților și exploatarea acestei industrii de pămînteni, cu toată supunerea rog înțelepciunea Înălțimii Voastre, să binevoiască a orîndui vreun mijloc de a fi ușurat și de astă sarcină, cu despăgubire potrivită, spre a putea consfinți rămășița zilelor casei mele împovărată de greli datorii, că pînă acum toate îngrijirile vieții ostenitoare erau țintuite mai cu samă în slujba publică”

A Înălțimii Voastre prea plecată și supusă slugă,

G. Asachi³⁰

³⁰ Arh. St. Iași, colecția Documente, DLI/34. Vezi și Gh. Ungureanu *Figuri de arhiviști români...*, p. 217–218.

Revenit în fruntea Arhivelor Statului din Iași de la 1 ianuarie 1857 și pînă la 25 august 1858, Asachi va avea de înfruntat, pe mai departe, dificultăți deosebite pentru a păstra integritatea tezaurului arhivistic adunat cu atîtea eforturi în lunga-i activitate de arhivist. Cu toate aceste greutăți, neînțeles de mulți dintre contemporanii săi, fără sprijinul necesar, confruntat cu atitudini neprietenești (nici Kogălniceanu nu era în relații bune cu el) ori chiar dușmănoase, Asachi a luptat și a reușit, într-o mare măsură să adăpostească arhivele, să le salveze, să lase urmașilor o bogată moștenire, un izvor bogat de informații. Prin tot ceea ce a făcut pentru nația al cărui fiu a fost și pe care a slujit-o cu credință, Gh. Asachi este un exemplu nepieritor pentru urmași³¹.

După demisia lui Asachi, în 1849, la conducerea Arhivelor Statului din Iași, vor urma, pentru scurtă vreme, vornicul Vasile Alecsandri, tatăl poetului (28 sept. 1849 — 1 ian. 1850) și apoi poetul însuși (3 febr. 1850 — 17 aprilie 1853).

Sînt deja cunoscute motivațiile acestor schimbări din conducerea instituției noastre, ele fiind legate cauzal de evenimentele politice petrecute în Moldova: schimbarea domnitorilor țării. Asachi, apreciat ca om devotat al lui Mihai Sturza, simțea că nu este agreat de noua domnie, și, de aceea, silit să plece, el își scrie cu durere demisia.

Numirea lui Vasile Alecsandri, poetul, ca director al Arhivelor Statului din Moldova, face parte din strategia politică a noului domnitor — Grigore Ghica — care a deschis larg frontierele țării și a numit în posturi de răspundere pe emigranții care participaseră la revoluția din 1848.

Estă interesantă opinia exprimată de Gheorghe Ungureanu și care explică „interimatul” scurt, la conducerea Arhivelor a tatălui poetului, vornicul Vasile Alecsandri. A fost o înțelegere tacită, motivată de faptul că în momentul demisiei lui Asachi — acum bine cunoscută — Alecsandri se găsea la Paris. În această situație, pentru a nu sta postul vacant, pînă la întoarcerea poetului a fost găsită soluția cu numirea tatălui, acesta urmînd să-și prezinte demisia în momentul întoarcerii fiului din capitala Franței³². Cererea de demisie înaintată de vornic, la 2 februarie 1850, domnul Grigore Ghica, pentru a fi înlocuit cu fiul său, cerere descoperită de Gheorghe Ungureanu, dezvăluie acest adevăr³³.

Dincolo de aceste chestiuni de formă, cu aspect subiectiv, ce țin de climatul politic al timpului evocat, este important că V. Alecsandri l-a continuat, în gîndire și acțiune pe înaintașul său, Gh. Asachi. Și acesta a fost ciștigul cel mai important pentru Arhivele Statului din Moldova.

Întimpinînd aceleași greutăți și condiții nefavorabile ca și înaintașul său, Vasile Alecsandri a acționat pentru împlinirea aceluiași obiective: asigurarea unui local corespunzător, îmbunătățirea soartei puținilor lucrători, corectă păstrare a documentelor și meciul lor de folosire. Obiective ce nu

³¹ S-a stins din viață la 12 noiembrie 1869. A fost înmormîntat la biserica cu hramul celor 40 de sfinți, de unde osemintele i-au fost mutate, în 1890, și așezate în soclul statuii ridicată prin subscripție publică, în fața școlii de lingă Trei Ierarhi. (Arh. St. Iași, colecția Acte de stare civilă, registrul pentru morți nr. 512/1869, desp. III, oraș Iași, f. 40; fond Primăria municipiului Iași, dosar 145/1869 și 259/1890; colecția Documente, DLI/52).

³² Gh. Ungureanu, *Vasile Alecsandri*, p. 49.

³³ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție, tr. 1756, op. VI, 1995, dosar 62, f. 233.

puteau fi realizate fără depășirea mentalităților vechi care continuau să privească periferic activitatea arhivistică. De aceea, el va milita pentru conștientizarea factorilor de conducere, prin a le arăta ce înseamnă arhiva unei țări și pentru a-i sensibiliza în scopul dorit de el. Nu întâmplător definițiile lui terminologice sînt deosebit de sugestive: „arhiva unui stat este o avere publică”, „comoară istorică”, „tezaur al țării”. Deopotrivă, continuîndu-l, principal pe Asachi, Alecsandri urmărește și îmbunătățirea actelor normative privind Arhivele. În acest sens, în ianuarie 1851, el va elabora și supune spre aprobare un „Proiect pentru regularea Arhivelor Statului”³⁴.

Prin tot ceea ce a făcut pentru Arhivele Statului, Vasile Alecsandri înscrie o pagină luminoasă în istoria instituției noastre, dezmințind, prin modul în care a apărut și dezvoltat tezaurul arhivistic al Moldovei³⁵, aprecierile potrivit cărora poetul ar fi ocupat acest post ca o sinecură³⁶.

Plecarea lui V. Alecsandri se explică prin necesitatea implicării lui directe, ne mijlocite în arena luptei politice pentru înfăptuirea și realizarea Unirii ce se contura, tot mai mult, ca necesitate și posibilitate.

Între numele marilor cărturari ai neamului ce au condus destinele arhivelor ieșene, în această perioadă, 1832—1861, se înscriu și acelea ale lui G. Sion poetul, care, la rîndu-i, va desfășura o rodnică activitate, și Teodor Codrescu. Deși aflat pentru puțin timp în acest post, prin activitatea de istoric, publicist și editor se poate aprecia că întreaga viață a lui Teodor Codrescu a fost legată de această muncă³⁷.

Stau mărturie, în această privință, și cele 25 de volume din *Uricariul*, ca și spiritul său imens de sacrificiu. „Era un om — spunea Gheorghe Ghibănescu — care își da și bucățica de la gură, pentru a țirgii un document, un om care s-a resignat la trai și s-a închis numai în cercul tipografiei pentru a nu cîștiga nimica decît volumele de Uricar”. Și mai departe, apreciînd opera lui Codrescu, autorul „Suretelor și izvoadelor”, precum și a „Ispisoacelor și zapiselor”, Ghibănescu arată că opera istorică a celui ce a fost și slujitor al Arhivelor Statului, „a adus și va aduce un serviciu imens Istoriei României. Codrescu singur a făcut în Moldova cît o întreagă Academie”³⁸.

Pentru cei ce slujesc astăzi arhivele țării trebuie să se constituie în crez de conștiință și angajare aprecierea lui Teodor Codrescu: „O arhivă a țării trebuie să aibă drept scop să poată servi țării de glorie și de mîndrie pentru trecutul ei istoric și mai cu seamă autonomic, iar străinilor de admîrare pentru vechile așezăminte”.

Se încheie astfel o perioadă, una din cele mai frumoase și semnificative, cea în care s-au pus temeliiile Arhivelor Statului din Moldova, s-a constituit fondul arhivistic de bază, s-a conturat o concepție și s-au elaborat acte normative care să asigure depunerea, organizarea și folosirea documentelor după principii riguroase, în condiții de conservare și evidență corectă.

³⁴ Ibidem, fond Secretariatul Statului, tr. 1764, op. 2013, dosar 2639, f. 9.

³⁵ Între anii 1850—1853 s-au adus spre păstrare la Arhivele Statului din Iași 151 transporturi de arhivă, cuprinzînd peste 6000 de dosare și condici, precum și numeroase și importante hrisoave.

³⁶ Gh. Ungureanu, *Vasile Alecsandri*, p. 58.

³⁷ D. Ivănescu, *Teodor Codrescu*, în *Figuri de arhiviști*, p. 67—84.

³⁸ Gh. Ghibănescu, „Teodor Codrescu — Revistă istorică”, Iași, nr. 1, octombrie 1915, p. 1.

Acum, în această perioadă, de doar 30 de ani, prin contribuția unor personalități de excepție din conducere, dar și a slujitorilor ei obișnuiți, Arhivele Statului se vor consacra definitiv și vor intra în conștiința neamului ca o instituție necesară, de mare valoare cultural-științifică și practică.

Arhivele Statului din Iași intrau în alt timp, cu alte elemente de confruntare, unele de mare dramatism, depășite cu mari eforturi, dar care au asigurat continuitatea instituției în spiritul tradiției înaintașilor.

Perioada, „cea de a patra în evoluția Arhivelor Statului”, este delimitată politic de cele 2 mari evenimente fundamentale ale istoriei noastre naționale. Unirea Principatelor, la 1859, și formarea statului național român modern și Unirea cea Mare, din 1918, ambele cu impact direct și asupra statutului instituției noastre, a conținutului activității arhivistice din Moldova.

Din punct de vedere structural-organizatoric, instituția noastră se află între cele două acte normative fundamentale: Regulamentul pentru organizarea Arhivelor Statului, intrat în vigoare la 31 octombrie 1862 și Legea pentru organizarea Arhivelor Statului din anul 1925³⁹. În interiorul acestei perioade vor fi amendate unele prevederi legislative privind activitatea arhivistică, fără a schimba esențial sensul și scopul activității Arhivelor Statului⁴⁰.

Potrivit Regulamentului din 1862, Arhiva Statului din București este organizată ca Direcție Generală, avînd în subordine Arhiva Statului din Iași, care urma să rămînă „provizoriu cu titlu de Arhivă sucursală în acel oraș, cu depozitele administrative și judecătorești. Personalul ei va fi compus de un cap și doi copişti. Ea își va urma serviciul după regulile în vigoare, sub administrarea Direcțiunii Generale a Arhivelor Statului București”⁴¹. Începînd din acest moment, Arhivele Statului din Moldova trec de la Ministerul Justiției la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Noua situație creată vechii instituții din Iași nu era deloc satisfăcătoare⁴². Titlul vechi de arhivist al statului, purtat cu atîta demnitate de Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, G. Sion, Teodor Codrescu, dispăruse; fiind înlocuit de acela de „cap”. De altminteri, chiar existența instituției din Iași, se pare, era provizorie, urmînd ca toate materialele arhivistice mai importante să fie centralizate la București.

Mai multe ordine, care au urmat Regulamentului din 1862, oprău „Sucursala” din Iași să mai primească „actele desființatelor dregătorii de peste Milcov... acele acte fiind în categoria acelor menite a se transfera mai curînd sau mai tîrziu în București”. Mai mult, erau avute în vedere și toate actele care se păstrau în Arhivele din Iași dinainte de 1832.

În acest sens, se pronunță clar Ordinul Direcției cu nr. 166 din 20 martie 1863: „menirea ce-i este trasă prin decretul din oct. trecut se poate rezuma astfel: a despărți depozitele sucursalei în două părți, a strămuta o parte, care va cuprinde actele dregătoriiilor din ținuturi în palatul statului și a transporta

³⁹ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 183—187 (anexa 27) și p. 205—210 (anexa 35).

⁴⁰ Este vorba de regulamentele din 1869 și 1872: care, spre deosebire de cel din 1862 prevăd: „În arhivele Statului se depun cu inventariu actele de interes public cari nu mai sînt trebuincioase ministerelor sau autorităților dependente de ministere. *Ibidem*, p. 193—196, 197—200). După acestea s-au condus Arhivele Statului pînă la Legea din 1925.

⁴¹ *Ibidem*, p. 196.

⁴² Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 462, f. 51.

la Direcția Generală din București cealaltă parte, care va cuprinde actele tuturor celorlalte dregătorii, administrative și judecătorești, toate actele vechi dinainte de Regulament (Regulamentul Organic-n.a.) și actele statului; în fine, a suspenda pentru înlesnirea acestor lucrări orice depunere de acte în sucursală”⁴³.

Astfel statuată și reglementată juridic, instituția noastră intra într-un con nefast de umbră, am putea spune de declin, de regres. Această stagnare totală a preluării de arhive, provizorie, deocamdată, încetinită mai târziu, au făcut ca la instituții să rămână multe documente importante, care cu timpul s-au distrus.

Perioada 1862—1900 este extrem de săracă în activitatea de preluare din această cauză. „Sucursala” din Iași nu avea nici suportul juridic care să-i confere autoritatea necesară, dar nici capacitatea organizatorică și materială pentru această activitate. Cu alte cuvinte, se ajunsese la situația că instituția nu-și mai putea îndeplini misiia pentru care fusese creată. Nici la Direcția Generală din București situația nu era mai bună, mai ales din lipsa spațiului suficient și a mijloacelor materiale.

Dramatismul aceluși timp, urmare a unor hotărâri nefirești este surprins de Sever Zotta, atunci când vorbește de „Jalnica tragedie a Arhivelor Statului”⁴⁴. Tezaurul arhivistic de la Iași, „păstrat cu sfințenie” de înaintași, era în pericol.

În iulie 1863, Direcția Generală din București hotăra ca arhivele de la Iași să fie transportate la București „cu care mari mocănești, bine învelite”. În răspunsul ei „Sucursala” arată că la Iași nu se găsesc astfel de mijloace „decît harabale mari evreiești, care încarcă tot atîta greutate cît și carele mocănești, adică de la 1200 pînă la 1500 ocă. Or, întreaga cantitate de arhivă ce trebuia transportată se ridica la o greutate de peste 25.000 ocă⁴⁵, iar călătoria ar fi durat 10—12 zile. Ar fi trebuit un transport de dimensiuni mari. Dar, potrivit mărturiilor harabagiilor, nu puteau merge decît 5—6 care odată, deoarece, pe la hanuri, nu se putea asigura nutrimentul necesar pentru toate harabalele deodată.

Avînd în vedere că documentele urmau a fi învelite cu rogojini, legate cu frînghii, transportate cu carele, timp îndelungat, că puteau interveni intemperiiile, tragem lesne concluzia la ce riscuri incalculabile se expuneau documentele din tezaurul țării.

Din fericire, pentru instituția noastră, acțiunea nu a mai avut loc. În primul rînd, datorită greutăților legate de transport și de inventarierea documentelor, problema a fost mereu amînată pînă în 1876. În acel an, a fost numită o comisie, cu misiunea de a se ocupa cu mutarea arhivei ieșene la București. Delegați ai Direcției, însărcinați cu lichidarea arhivei, au fost numiți la 25 februarie 1876 Samson Bodnărescu și C. Mumuianu. Lucrările comisiei erau suficient de avansate cînd, deodată, la 26 mai 1876, Ministerul de resort hotărî ca Arhiva să rămînă la Iași. Decizia era și în legătură cu

⁴³ Ibidem, f. 52.

⁴⁴ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 227.

⁴⁵ Urmău a fi transportate la București fondurile și colecțiile: Divanul Împlinitor-Vistieria, Hătămănia, Comitetul Sănătății, Obșteasca Adunare dinaintea Regulamentului Organic, Ministerul de Interne, Marea Postelnicie (Ministerul de Externe), Ministerul Cultelor, Ministerul Justiției, Curtea Principiară, actele diplomatice, condicile vechi.

intervenția cetățenilor din Iași⁴⁶. Se încheia astfel, una din paginile de mare zăbucium din existența instituției noastre. Din păcate, nu era ultima.

Se știe că toate eforturile arhiviștilor, începînd cu Asachi, de a avea acea „o înadins cuviincioasă zidire” nu erau încă împlinite. Mereu transferată, în localuri improprii, arhiva este din nou găzduită în palatul administrativ, unde va suferi ireparabile pierderi, ca urmare a marelui incendiu din noaptea de 13 spre 14 ianuarie 1880.

Un manifest apărut, la Iași, la 15 ianuarie 1880, descrie proporțiile dezastrului: „Era o orgie, ca să zicem așa, nemaiauzită. Focul dura de la 7 ore dimineața și pe la 4 ore după 12 aruncarea dosarelor, condicilor și a întregilor arhive pe ferestre, continua și mai mare încă. Ei bine, arhivele ambelor secțiuni ale Curții de Apel, a celor 4 secțiuni ale tribunalului, Arhiva Statului unde erau mii de documente istorice au fost parte prefăcute în cenușă, parte aruncate pe feruști, împrăștiate filă cu filă, pierdute și sustrase”⁴⁷. Orice comentariu este inutil.

De abia în 1906, Dimitrie Onciul a pus, ferm, problema construirii unui local pentru Arhivele din Iași. Pentru că palatul administrativ trebuia să fie restaurat, Onciul a obținut, în cele din urmă, localul fostei mănăstiri Golia, unde Arhivele s-au mutat după efectuarea unor reparații în 1911. Era: penultima lor peregrinare.

Au venit anii grei ai războiului cînd orașul Iași, centru al rezistenței naționale, redevine Capitală „de facto” a țării. Iașul trebui să ocrotască arhivele evăcuate din București. Documentele, ambalate în 44 de lăzi, au fost primite la Iași, între 12—18 octombrie 1916, de Sever Zotta, care trimitea directorului general la 18 octombrie 1916, data sosirii ultimului transport, o adeverință de primirea acestora. În mai multe rînduri Onciul se va interesa de soarta documentelor trimise spre Iași: „doresc să știu cum se găsește partea atît de prețioasă din Arhiva de aici care ți-a fost dată în păstrare” (8 martie 1918) și „unde și în ce stare se află documentele ce ți-am trimis spre a fi păstrate la Arhiva din Iași?” (6 aprilie 1918)⁴⁸.

Activitatea Arhivelor din Iași, reintră din cel de-al doilea deceniu al veacului nostru într-un timp nou, care reamintește de vechile tradiții, odată cu numirea lui Sever Zotta ca șef al instituției. Nume de referință în cultura românească, devenit membru corespondent al Academiei Române, Sever Zotta va înnobilă activitatea arhivistică de la Iași prin preocuparea sa de a dezvolta tezaurul existent, după declinul din cea de a doua jumătate a veacului trecut. Mai mult, el a stimulat dragostea și interesul pentru adunarea documentelor și la colaboratorii săi apropiați, pregătind astfel o veritabilă pleiadă de arhiviști de mare dăruire și profesionalism ce se vor afirma la Iași în perioada interbelică. Aici, la această veritabilă școală, s-a format și viitorul arhivist și director, Gh. Ungureanu, pe care l-a cunoscut în toamna anului 1926 și care i-a devenit, mai apoi „sprijinul meu moral și material”. Astfel, „pe tulpina fragedă a unei vieți, care putea să ia cine știe ce cale, a răsărit mugurele unei activități care a rămas de atunci și pînă astăzi legată de insti-

⁴⁶ Sever Zotta, *op. cit.*, p. 236.

⁴⁷ *Istoricul Arhivelor Statului...*, p. 82.

⁴⁸ Teodor Bălan, *Cîteva scrisori ale lui Dimitrie Onciul către Sever Zotta*, în „Revista Arhivelor”, VI (1944—1945), nr. 2, p. 162.

tuția unde l-am cunoscut și am muncit un șir lung de ani lângă omul și arhivistul Sever Zotta”⁴⁹.

Înființarea muzeului municipal al orașului Iași, după 1921, tot în incinta Goliei și organizarea ședințelor Comitetului Societății de istorie și arheologie — la care participau Gh. Ghibănescu, Sever Zotta, N. A. Bogdan, T. T. Burada, Al. Băleanu, Mihai Costăchescu — tot la sediul Arhivelor din Iași, transformă instituția într-un centru cultural polarizator, un veritabil cenoacu al cercetării istorice din Iași.

Începînd cu anul 1925, activitatea Arhivelor Statului din Iași se desfășoară în cadrul „Legii pentru organizarea Arhivelor Statului”. În capitolul „Organizarea”, art. 5 se specifică: „Arhivele Statului vor avea o direcțiune generală cu sediul în București și 4 direcțiuni regionale cu sediile în Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți. Cînd necesitatea va cere, se vor putea înființa direcțiuni și în alte regiuni ale țării. . .” Referitor la zonele arondate Direcției din Iași a Arhivelor Statului, în același articol se subliniază: „Direcțiunea regională din Iași va păstra depozitele menționate la art. 2 de mai sus, de la autoritățile din cuprinsul fostului principat al Moldovei, afară de Basarabia și Bucovina (deci din județele Dorohoi, Botoșani, Iași, Fălțiceni, Neamț, Roman, Vaslui, Fălciu, Putna, Tutova, Bacău, Tecuci și Cօvurlui)”⁵⁰.

Din păcate, Legea din 1925, bună în esență, a avut și aspectele ei negative, ceea ce i-a diminuat enorm puterea de influență. Una din anomaliiile principale a izvorit din faptul că ea nu a avut niciodată un Regulament de funcționare. Așa încît, paralel cu Legea, rămîne în vigoare și Regulamentul din 1872. Un asemenea climat confuz, din punct de vedere legislativ, a alimentat delăsarea și nepăsarea autorităților civile, bisericești și militare ale statului, ale județului și comunelor față de situația documentelor create.

Arhivele Statului n-au primit în nici un fel ajutorul cuvenit în activitatea lor. Chiar din 1925, Ministerul Instrucțiunii Publice a neglijat ca totul Arhivele Statului, lăsîndu-le fără fonduri, de care aveau neapărată nevoie, sau chiar aplicînd un regim de economii discriminatorii, rezolvînd această problemă prin reducerea fondurilor de la Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Își amintește de această perioadă grea Gh. Ungureanu, unul din arhiviștii acestui timp. „Scriitorul acestor rînduri a funcționat ca practicant în toamna anului 1926, apoi la 1 ianuarie 1927 numit copist la Arhivele Statului din Iași, adică a intrat în Arhive odată cu legea, încît cunoaște de aproape zbuciumul arhiviștilor și invocarea totdeauna a legii de organizare a Arhivelor din 1925, care rămînea, de cele mai multe ori, surdă și rece”⁵¹.

Într-adevăr, în toată perioada de după adoptarea legii din 1925, conducători și arhiviști ai instituției noastre au făcut mii de intervenții scrise pentru rezolvarea problemelor cu care se confruntau Arhivele Statului. S-au ridicat probleme de conținut ale activității arhivistice, de respectare a actelor normative, a îmbunătățirii condițiilor de muncă și de viață ale salariaților, atît de precare și în trecut.

Conținutul acestor intervenții se referea la buna păstrare a arhivelor de către instituții și la depunerea lor la Arhivele Statului, după împlinirea a 30

⁴⁹ Gh. Ungureanu, *Sever Zotta*, în *Figuri de arhiviști*, p. 232—233.

⁵⁰ *Istoricul Arhivelor Statului*, . . . , p. 206.

⁵¹ Arh. St. Iași, fond personal Gh. Ungureanu, dosar 462, f. 58.

de ani, respectarea instrucțiunilor privind selecționarea arhivelor, salarizarea funcționarilor, la obținerea de bani pentru reparația imobilelor în care se păstrau arhivele, pentru cumpărarea de materiale necesare muncii arhiviste, pentru plata cheltuielilor de transport a arhivelor care trebuiau depuse la Arhivele Statului, cât și a arhiviștilor care trebuiau să vadă la fața locului starea arhivelor.

Direcția regională a Arhivelor din Iași n-a făcut excepție de la aceste preocupări. Dimpotrivă, la Iași, cei care au răspuns de destinele instituției, în perioada interbelică — Sever Zotta, Alexandru I. Băleanu și Gheorghe Ungureanu — au dat dovada unei înalte responsabilități și au acționat, prin numeroase forme și mijloace, pentru a determina autoritățile să manifeste receptivitate la doleanțele Arhivele Statului. Demersurile lor s-au încadrat într-un curent mai larg, de protest împotriva indiferenței factorilor guvernamentali și la care au participat oameni de cultură ai neamului.

Amintim, pentru valoarea de exemplu, aprecierile făcute, în acest sens, de către Gh. Ghibănescu, care arăta, încă din 1925, că legea trebuie să fie întărită și cu prevederea posibilităților materiale suficiente, afirmând că „obrazul subțire cu cheltuială se ține” și că statul „ar trebui să scoțoească în pungă”, dacă vrea, în adevăr, să creze ceva viabil și nu numai o spoială. „Nicăieri nu văd — afirma omul de cultură — că statul îndrumează pe adevărata cale a civilizației... Dacă miine s-ar aplica într-un mod literal legea actuală, cu localurile de astăzi, ar sta sute de mii de dosare în bătaia ploii, să se strice, căci nu avem localuri încăpătoare și cele care sînt, sînt insuficiente și rău-utilizate”. Cu astfel de situații s-au confruntat, din nefericire, și Arhivele Statului din Iași dar, în pofida greutăților, instituția noastră și-a continuat activitatea, cu mari eforturi, dar și cu realizări ce fac cinste înaintașilor noștri.

Astfel, în 1934, Sever Zotta, declară că „arhiva s-a îmbogățit cu numeroase documente, aduse, sub împrejurări dificile din diferite arhive provinciale”. La Birlad, în 1932, Gheorghe Ungureanu, arhivist, găsea, într-un subsol, documente vechi. Cu această ocazie s-au adunat la Iași peste 4000 de acte, unele din secolul al XV-lea. La Roman, în 1934, au fost găsite în podul clădirii tribunalului, într-o „grămadă de hîrtii netrebnice”, cum își amintește același Gh. Ungureanu, documente originale din secolul al XVI-lea. Ziarul „Dimineața” anunță în 4 februarie 1934, cum aceste documente au fost salvate de arhiviști de la o „distrugeré sigură”.

La fel, s-au găsit documente, numeroase și interesante, la Iași, Bacău, Huși, Fălticeni și Botoșani, unde un pergament de la Vasile Lupu, era inventariat printre „corpuri delicté”⁶². În majoritatea cazurilor, aceste documente erau transportate direct de arhiviștii ce le descopereau și care nu aveau la dispoziție nici un fel de mijloace bănești pentru deplasare, diurnă sau alte cheltuieli.

Conștienți de misiunea fundamentală a instituției Arhivelor Statului de dezvoltare și conservare a tezaurului arhivistic al țării, în condiții atit de grele, înaintașii noștri au adunat mereu noi și noi documente, spre împlinirea acesteia. Adunate, încă odată, puse în pericol, în 1944, cind clădirea ce le adăpostea a fost incendiată. Arhiviștii aflați atunci la datorie au dovedit un deosebit devotament și spirit de sacrificiu, acționînd pentru salvarea lor. Astfel, unele din arhivele vechi au fost scoase din depozite, în timp ce clădirea

⁶² Ibidem, f. 36.

ardea. Au ars, atunci peste 6000 m.l. rafturi și 6 depozite principale. În unul din depozite a ars o parte din dosarele poliției din Iași, din anii 1832—1917.

Urmează un alt episod dramatic al arhivelor ieșene: evacuarea, la adăpost, în sudul țării, lângă Pitești și în Gorj. Nenorocirile nu ocolesc arhivele evacuate. Din cele 31 de vagoane încărcate cu arhive, două au fost incendiate și distruse în triajul CFR București-Nord, de bombardamentul avioanelor.

Abia în 1947, au fost aduse din evacuare ultimile vagoane cu arhive și, treptat, au fost așezate în clădirea refăcută total abia în 1954. Aici documentele vor poposi pînă în anul 1977 cînd vor lua drumul spre dealul Copoului, în clădirea nou inaugurată. Sperăm ca aici să-și găsească, în sfîrșit, locul pe care timp de aproape un veac și jumătate l-au căutat în numeroase clădiri improprii și care le-au pus, de atîtea ori, în primejdie existența.

Pe baza datelor și informațiilor de care dispunem distingem direcțiile în care au acționat salariații Arhivelor din Iași, în perioada de după război. A fost mai întii, grija pentru asigurarea reîntoarcerii documentelor evacuate, în cele 2 transporturi: 1941, lângă Pitești în 1944 în județul Gorj. Operațiunea nu putea fi realizată în condiții corespunzătoare, fără repararea clădirii din Iași a Arhivelor, avariata în timpul războiului. De aceea, conducerea ieșeană a Arhivelor va face demersurile de rigoare în acest sens.

În aceste condiții de mare complexitate, cauzate de trecerea războiului peste vechea capitală a Moldovei, și care distrusese în proporție de peste 70% orașul Iași, arhiviștii ieșeni, în frunte cu Gheorghe Ungureanu, au continuat adunarea de documente. Chiar și în intervalul 1945—1948, cînd s-au făcut achiziții mai puține, din cauză că nici localul nu era terminat de reparat și o mare parte din materialele existente stăteau în lăzi, în patrimoniu Arhivelor au intrat peste 10000 de documente din secolele XV—XIX, de la fosta Fundație Ferdinand din Iași. Între acestea au fost și peste 100 de pergamante cu peceti. În anii următori, prin munca neobosită a arhiviștilor de căutare și cercetare, s-au descoperit și preluat noi documente.

Astfel, în 1951, s-au adunat peste 8000 de documente, în 1952 încă 10384 documente vechi, din care 24 erau din secolul al XV-lea, 68 din veacul al XVI-lea, 390 — sec. XVII, 1106 — sec. XVIII și 8796 din secolul al XIX-lea. În același an, au mai intrat în Arhivele din Iași și 89 de manuscrise⁵³. În același an, 1952, mai intrau în depozitele ieșene ale Arhivelor și 142.460 dosare, 1126 condiți, 44 stampe, 131 planuri și 1197 cărți. În anul 1953, se adăugau fondului arhivistic ieșean, depistate de către arhiviști, scotocitori, în sensul adevărat, ai tuturor podurilor și pivnițelor, încă 1737 documente din secolele XVI—XIX, 1312 manuscrise, 12.658 dosare, 100 registre, 39 planuri, 45 stampe și 345 cărți de specialitate.

Concluzionînd, folosim o statistică existentă a documentelor Arhivelor Statului din Iași, în care se evidențiază că, de la 1 ianuarie 1832 și pînă la 25 octombrie 1954, se adunaseră în tezaurul arhivistic al instituției, un număr de 169.244 documente⁵⁴.

⁵³ Datele sînt cuprinse în notările făcute de Gh. Ungureanu, directorul Arhivelor Statului din Iași în perioada respectivă.

⁵⁴ După genuri, documentele se clasificau în: 98.030 dosare judecătorești, 70.037 dosare administrative, 1177 acte publice.

În evoluția organizării instituției Arhivelor Statului, în legătură directă cu noile realități politice ale timpului apar noi modificări atât în privința subordonării cât și structural. Astfel, potrivit Decretului nr. 17 din 27 ianuarie 1951, Arhivele Statului trec de la Ministerul Învățămîntului Public la Ministerul de Interne. În acest an, 1951, prin Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 472, care stabilește atribuțiile și normele de funcționare, se abrogă Legea din 1925 și Regulamentul din 1872.

Arhivele din Iași se organizează acum ca serviciu regional, cu filiale în raioanele din Vaslui, Huși, Roman, ulterior Birlad. Din anul 1968, după noua organizare administrativ-teritorială a țării, Arhivele Statului din Iași devin filială, arondată la nivelul Județului Iași, subordonată Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Este indiscutabil că după război activitatea de la Arhivele Statului din Iași, în tot ceea ce este frumos și reprezentativ, este legată de contribuția unor oameni, unii de excepție, oameni în care dimensiunea arhivistului s-a întîlnit în chip fericit cu cea a cărturarului, sensibil la fenomenul cultural al cetății. O pleiadă care, conturîndu-se într-o autentică școală arhivistică, a asigurat perpetuarea tradiției, pe care s-au străduit și, în buna măsură au reușit, s-o înobileze.

Despre contribuția înaintașilor noștri în formarea și dezvoltarea tezaurului arhivistic național adunat și păstrat cu sfințenie la Iași despre această comoară, în sensul prezentării ei cititorilor mai pe larg, autorul acestui demers își propune să le dezvolte într-un număr viitor al revistei.

Cu speranța că această succintă retrospectivă va aduce noi lămuriri pentru cei ce doresc să cunoască mai bine istoricul Arhivelor Statului din Iași, această prezentare monografică se dorește și un omagiu pentru toți cei care, înaintea noastră, au slujit cu devotament și dăruire această nobilă profesie a arhivisticii românești.